

**ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭД
МОНГОЛ УЛСАД ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДЛУУД**

(Мэдээлэл, лавлагаа)

*Ц.Норовдондог (Ph.D), О.Нарантуяа,
Ц.Ариунаа, О.Билэгүтэй, Б.Туул*

АГУУЛГА

НЭГ.НОМХОН ДАЛАЙ ДАМНАСАН ТҮНШЛЭЛ (THE TRANS-PACIFIC PARTNERSHIP TPP)

ХОЁР.ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН 17 ЗОРИЛГО

ГУРАВ.ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭД МОНГОЛ УЛСАД
ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДЛУУД

ДӨРӨВ. ДЭЛХИЙ ДАХИНД ТУЛГАРЧ БУЙ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН СОРИЛТУУД НЭМЭЛТ
МЭДЭЭЛЭЛ

1.БАН ГИ МУН САНГИЙН ТУХАЙ (BAN KI-MOON FOUNDATION)

2.WALTER H.SHORENSTEIN АЗИ НОМХОН ДАЛАЙН СУДАЛГААНЫ ТӨВ
АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

НЭГ.НОМХОН ДАЛАЙ ДАМНАСАН ТҮНШЛЭЛ**(The Trans-Pacific Partnership-TPP)**

Номхон далай дамнасан түншлэл нь Америк, Ази болон Австрали тивүүдийн 12 орны эдийн засгийн харилцааг гүнзгийрүүлэх зорилго бүхий олон улсын худалдааны хэлэлцээр юм¹. Уг түншлэлийн хэлэлцээрт АНУ, Япон, Австрали, Перу, Малайз, Вьетнам, Шинэ Зеланд, Чили, Сингапур, Канад, Мексик, Бруней Даруссалам зэрэг 12 улс нэгдэн орсон байна. Номхон далай дамнасан түншлэл нь зохиогчийн эрх, барааны тэмдэг, патент оюуны өмчийг хамгаалсан байдаг байна.²

Номхон далай дамнасан түншлэлийн гол зорилго нь АНУ болон Ази, Номхон далайн бусад 11 орны худалдааны татварыг тэглэх, шударга зохицуулалтын орчныг бүрдүүлэх, худалдааны бусад саад тотгорыг арилгах замаар бараа бүтээгдэхүүн экспортлох, импортлоход хялбар болгох явдал байв.

Номхон далай дамнасан түншлэл (TPP) нь АНУ-ын Ерөнхийлөгч Барак Обамагийн Ази руу чиглэсэн стратегийн гол тулгуур стратеги байсан ба Ерөнхийлөгч Дональд Трамп 2017 онд АНУ-ыг энэхүү түншлэлээс эргүүлэн татсан байна.

Номхон далай дамнасан түншлэлийн худалдааны хэлэлцээрийн гол онцлог:

- Тарифыг бууруулах бусад холбогдох асуудлуудыг арилгах;

¹ <https://montsame.mn/mn/read/20435>

² <https://www.cfr.org/background/what-trans-pacific-partnership-tpp#:~:text=Introduction,percent%20of%20the%20global%20economy.>

- "Үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийн сүлжээг хөгжүүлэх, худалдааны саадгүй байдлыг хангах";
- "Худалдааны шинэ сорилтууд, дижитал эдийн засгийн хөгжил, дэлхийн эдийн засаг дахь төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийн гүйцэтгэх үүрэг"-ийг нэмэгдүүлэх;
- "Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд" бүс нутгийн худалдааны давуу талыг ашиглахад нь туслах;
- Цаашид Ази, Номхон далайн бүс нутгийн орнуудад гэрээ байгуулах боломжийг олгох платформыг бий болгох.

Ази, Номхон Далайн Худалдааны Хэлэлцээр (Asian-Pacific Trade Agreement-APTA)

Монгол Улс АНДХХ-т нэгдэн орох хүсэлтээ 2009 онд илэрхийлж, 366 нэр төрлийн барааг багтаасан үндэсний хөнгөлөлтийн жагсаалтаар хэлэлцээрийн оролцогч талуудтай цуврал хэлэлцээ хийж, улмаар нэгдэн орох нөхцөлийг 2018 оны 09 дүгээр сард хангасан. Улсын Их хурлын 2019 оны 12 дугаар сарын 12-ны өдрийн хуралдаанаар “Ази, Номхон далайн худалдааны хэлэлцээрт нэгдэн орох тухай” хуулийн төслийг соёрхон баталснаар АНДХХ-ийн 7 дахь гишүүн улс болсон бөгөөд хэлэлцээрийг 2021 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжүүлж эхэлнэ.³

Ази, Номхон далайн бүс нутгийн хөгжиж буй орнууд болох Энэтхэг, Өмнөд Солонгос, Шри Ланка, Лаос, Бангладеш 1975 онд өөр хоорондоо худалдааны хөнгөлөлт үзүүлэх зорилгоор “Бангкокийн хэлэлцээр”-ийг байгуулсан. БНХАУ 2001 онд тус хэлэлцээрт нэгдэн орсон хийгээд оролцогч талууд хэлэлцээрийн цар хүрээг 2005 онд өргөжүүлсэнтэй холбогдуулан “Бангкокийн хэлэлцээр”-ийг “Ази, Номхон Далайн Худалдааны Хэлэлцээр (АНДХХ)” болгон ёсчилсон.

Хэлэлцээр нь хөгжиж буй гишүүн орнуудын хоорондын худалдааг өргөжүүлж тэдгээрийн эдийн засгийг хөхиүлэн дэмжих, худалдааг харилцан либералчлах, харилцан ашигтай хамтын ажиллагааг өрнүүлэх, гишүүн орнууд хоорондын худалдаан дахь тариф, тарифын бус болон худалдаатай холбогдол бүхий бусад саад тотгорыг бууруулах зорилготой.

АНДХХ-ийн оролцогч талууд 4 удаагийн тарифын хэлэлцээ хийж нийт 10677 бараа бүтээгдээхүүний гаалийн тарифыг харилцан бууруулахаар тохирсон. Тарифаас гадна гишүүн орнууд тарифын бус зохицуулалт, үйлчилгээний худалдаа, хөрөнгө оруулалт, худалдааг хөнгөвчлөх зэрэг асуудлаар тохиролцоонд хүрсэн.

АНДХХ нь хоёр хавсралт, барааны гарал үүслийг нотлон гэрчилгээ олгож, баталгаажуулах үйл ажиллагааны журмаас бүрддэг. АНДХХ-ийн оролцогч талууд Худалдааг хөнгөвчлөх, Хөрөнгө оруулалтыг чөлөөлөх, Үйлчилгээний худалдааг идэвхжүүлэх, чөлөөлөх тухай ерөнхий хэлэлцээрүүдийг байгуулсан.⁴

ХОЁР.ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН 17 ЗОРИЛГО

“Тогтвортой хөгжил -2030 хөтөлбөр”-ийг анх 2012 онд Рио Де Жанейро хотод улс орнуудын төрийн тэргүүнүүд оролцсон НҮБ-ын “Тогтвортой хөгжил” бага хурлын үеэр санаачилсан. Тогтвортой хөгжлийн зорилго (ТХЗ) нь 2015 онд хэрэгжилтийн хугацаа нь дуусгавар болж буй “Мянганы хөгжлийн зорилтууд”-ын үргэлжлэл юм. 2015 онд НҮБ-ын Ерөнхий Асамблейн 70 дугаар чуулган болж, ТХЗ-ын 17 зорилго, 169 зорилтыг баталж,

³ Гадаад харилцааны яам, Гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны газар www.mfa.gov.mn

⁴ Монголын Үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим <https://www.mongolchamber.mn/p/331>

2016 оны 01 дүгээр сарын 01-нээс “Тогтвортой хөгжлийн зорилго” (ТХЗ) албан ёсоор дэлхий нийтээр хэрэгжиж эхэлсэн.

Тогтвортой хөгжлийн нийт 17 зорилго байдаг ба үүнд, ядуурал, боловсрол, уур амьсгалын өөрчлөлт, эрүүл мэндээс эхлээд бидний амьдарч буй нийгэмд, дэлхийн хаана ч очсон түгээмэл тулгардаг асуудал бэрхшээлүүдийг энд багцалсан юм. Эдгээр 17 зорилгод хүрэхэд зайлшгүй биелүүлэх шаардлагатай 169 зорилттой. Төгс төгөлдөрт дөхсөн нийгмийг бүтээх хүн төрөлхтний мөрөөдлийг биелүүлэх эхний алхам бол эдгээр зорилгуудад хүрэх явдал мөн.

- Зорилго 1. Ядуурлыг бууруулах;*
- Зорилго 2. Өлсгөлөнг зогсоох;*
- Зорилго 3. Эрүүл мэндийг дэмжих;*
- Зорилго 4. Чанартай боловсролыг дэмжих;*
- Зорилго 5. Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах;*
- Зорилго 6. Баталгаат ундны ус ариун цэврийн байгууламжаар хангах;*
- Зорилго 7. Сэргээгдэх эрчим хүчийг нэвтрүүлэх;*
- Зорилго 8. Зохистой хөдөлмөр ба эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих;*
- Зорилго 9. Инновац болон дэд бүтцийг хөгжүүлэх;*
- Зорилго 10. Тэгш бус байдлыг бууруулах;*
- Зорилго 11. Ээлтэй хот, иргэдийн оролцоог дэмжих;*
- Зорилго 12. Хариуцлагатай хэрэглээг дэмжих;*
- Зорилго 13. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг багасгах;*
- Зорилго 14. Далай тэнгисийн нөөцийг хамгаалах;*
- Зорилго 15. Хуурай газрын эко системийг хамгаалах;*
- Зорилго 16. Энх тайван, шударга ёсыг цогцлоох;*
- Зорилго 17. Хөгжлийн төлөөх түншлэлийг бэхжүүлэх.*

Тогтвортой хөгжлийн 17 зорилго, 169 зорилтыг хэрэгжүүлэхээр НҮБ-ын бүх гишүүн орнууд амлалт авсан билээ. Монгол Улс 2016 онд Тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг 4 бүлэг, 44 зорилт болгон өргөжүүлж, Засаглалын зорилтуудыг нэмж баталсан. Үүнийг хэрэгжүүлэх үүрэг амлалтыг НҮБ-ын өмнө хүлээсэн. НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн гол зорилт бол Хүний эрхийг бүх талаар хангах, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчин гэсэн гурван салбарын бодлогын уялдаа холбоог сайжруулах замаар Тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэгдэж байгаа.⁵

Алсын хараа 2050. Монгол Улсын Хөгжлийн бодлого төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуульд Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого гэдгийг “Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг бататган бэхжүүлэх, дэлхий нийтийн хөгжлийн түгээмэл хандлагыг өөрийн орны онцлогт тохируулан тусгасан, байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хадгалах, хүний хөгжлийг хангах, эдийн засаг, нийгэм, засаглалын хөгжлийг ахисан түвшинд хүргэхэд чиглэсэн урт хугацааны зорилго, зорилт, хүрэх үр дүн, үйл ажиллагаа, шалгуур үзүүлэлтийг тусгасан баримт бичиг” гэж тодорхойлсон. Энэ суурь зарчмын хүрээнд хүний хөгжил, засаглал, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлтэй, нийт есөн хөгжлийн зорилгыг тодорхойлж, 2050 он гэхэд Монгол Улс нийгмийн хөгжил, эдийн засгийн өсөлт, иргэдийн амьдралын чанараар Азид тэргүүлэгч орнуудын нэг болно гэсэн зорилтыг дэвшүүлээд байна.

Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл. Тус баримт бичиг нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн, хөгжлийн зорилтот хөтөлбөрт нийцүүлсэн улс, салбар, салбар хооронд болон бүс, орон нутгийн уялдааг хангасан зорилго, зорилт, хүрэх үр дүн, санхүүгийн эх үүсвэрийг нарийвчлан төлөвлөсөн үйл ажиллагаа, тоон болон чанарын шалгуур үзүүлэлт бүхий дунд хугацааны нэгдсэн төлөвлөлтийн баримт бичиг юм.⁶

“Тогтвортой хөгжлийн зорилгын хэрэгжилтийн асуудлаарх Олон Улсын Парламентын Холбооны Ази, Номхон далайн бүсийн хоёрдугаар чуулган”-ыг Олон Улсын Парламентын Холбоо болон Монгол Улсын Их Хурлаас хамтран 2019 оны 05 дугаар сарын 27-28-нд Улаанбаатар хотод зохион байгуулсан.⁷

ОУПХ-ны гишүүн парламентууд ТХЗ-ыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд өөрсдийн чадах бүхнээ хийх үүрэгтэйгээ удаа дараа илэрхийлсэн. Парламентууд ТХЗ-ыг үндэсний хууль тогтоомждоо тусгах, засгийн газруудад хариуцлага хүлээлгэх, төсвийг үндэсний тогтвортой хөгжлийн төлөвлөлттэй уялдуулахаар амласан. Тэд энэхүү амлалтаа хэрэгжүүлэхийн тулд парламентыг улам бэхжүүлж, шийдвэр гаргах үйл явцыг улам сайжруулах шаардлагатайг онцолсон.

2017 оны 05 дугаар сард Ази, Номхон далайн бүсийн орнуудын парламентууд ТХЗ-ыг улс орон, бүс нутагт хэрэгжүүлэхэд тус дэм үзүүлэх тодорхой алхмуудыг хэлэлцэхээр Хо Ши Мин хот (Вьетнам Улс)-д анх удаа чуулсан. Тус уулзалтаар ТХЗ-ыг нутагшуулж, хэрэгжүүлэхэд идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэхийг бүх улс орны хууль тогтоогчдод уриалсан төгсгөлийн баримт бичгийг баталсан. Мөн жендерийн тэгш байдал, уур амьсгалын өөрчлөлт, ТХЗ-ын асуудлаарх салбар хоорондын, бүсийн болон олон улсын хамтын ажиллагаа зэрэг хэд хэдэн асуудлаар дорвитой арга хэмжээ авахыг уриалсан.

⁵ <https://news.mn/r/2133954/>

⁶ <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/mn/undp-mapping-SDGs-2021-mongolian-version.pdf>

⁷ <http://www.parliament.mn/files/48098>

Бүсийн хоёрдугаар чуулган нь өмнөх чуулганаар гарсан зөвлөмжийг улам баяжуулах, мөн ТХЗ-д хүрэхэд боловсролын гүйцэтгэх үүрэг чухал болохыг хэлэлцэх боломжийг парламентуудад олгосон. Боловсрол нь ядуурлыг устгахад төдийгүй хувь хүн, олон нийтийн мэдлэгийг нэмэгдүүлж, хандлагад нь өөрчлөлт оруулснаар эрүүл мэнддээ анхаарал хандуулж, сайжруулах дадал зуршлыг бий болгоход нэн чухал. Мөн "байгаль орчны боловсрол"-ыг дэмжиж, уур амьсгалын өөрчлөлт, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах талаарх мэдлэгийг нэмэгдүүлэхэд парламент, парламентын гишүүд юу хийж чадах талаар хэлэлцсэн. Түүнчлэн, нийгэм, эдийн засгийн хувьд эмзэг бүлгийн хүн амыг орхигдуулахгүй байхын ач холбогдлыг онцолсон юм.⁸

ГУРАВ.ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭД МОНГОЛ УЛСАД ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДЛУУД

ТХЗ-1. Ядуурлыг устгах

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: МУТХҮБ-2030-д ядуурлын бүх хэлбэрийг эцэс болгож, 2030 он гэхэд нийт хүн амын 80 хувийг дундаж давхаргын ангилалд багтаах зорилтуудыг дэвшүүлсэн.

Тулгарч буй сорилтууд:

- Хүүхдийн мөнгө, Хүнсний талон олгох арга хэмжээний хүртээмж хангалтгүй, зохих эзэндээ хүрэхгүй байх жишээ олон;
- Өрхийн амьжиргааны түвшин тогтоох аргачлал үндэсний онцлогийг бүрэн тусгаж чадахгүй байна.

ТХЗ-2. Өлсгөлөнг зогсоох

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Хүн амын хамгийн бага хэрэглээтэй бүлэгт дэмжлэг үзүүлэх “Хүнсний талон” хөтөлбөрийг 2010 оноос хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд 2015 оноос нийт 24642 өрхийн 135413 хүнд, насанд хүрэгчдэд 13000, хүүхдэд 6500 төгрөгийн тусламж олгож байна. Энэ үйл ажиллагаа нь орлого багатай иргэдийг хоол тэжээлийн дутагдалд орохоос урьдчилан сэргийлж хоногт авах шаардлагатай илчлэгийг авах боломж олгож байгаа юм. МУ-ын Хүн амын хоол тэжээлийн тулгамдаж буй асуудал, 2017⁹ үндэсний V судалгаагаар бичил тэжээлийн дутал нь хүн амын бүх бүлэг, ялангуяа нялх, бага насны хүүхэд, жирэмсэн эмэгтэйчүүдийн дунд түгээмэл тархалттай байгааг тогтоожээ. Бичил тэжээл буюу аминдэм, эрдэс бодисын дутал нь 5 хүртэлх насны хүүхдийн дунд хамгийн өндөр тархалттай, тэдний 27 хувь цус багадалттай, 21 хувь төмөр, 70 хувь А аминдэм, 90 хувь Д аминдэмийн дуталтай, эсвэл хангалтгүй нөөцтэй байсан байна. Хүнсний баталгаат байдал (ХББ) нь алдагдсан өрхийн үзүүлэлт нийт бүс нутагт түгээмэл, Хангайн бүс (80%) болон Улаанбаатар хот (68%)-д хамгийн өндөр, Улаанбаатар хотын 5 хүртэлх насны хүүхэдтэй өрхийн 27 хувьд ХББ ноцтой алдагдсан нь 5 хүртэлх насны хүүхэдтэй ядуу өрхийн хүн ам хэрэгцээт хэмжээгээр хооллож чадахгүй, хүнсний хомстолтой байгааг судалгааны дүн харуулж байна. Хүнсний үнэ тогтворгүй, хүнс баталгаагүй, чанаргүй, генийн өөрчлөлтөд орсон байгааг илтгэх баримт олон байна. Тухайлбал:

- Сургууль, нийтийн хоол, хүнсний үйлдвэр зэргийн хоол хүнсэнд хүмүүс бөөнөөр хордох;

⁸ <http://www.parliament.mn/files/48096>

⁹ Монгол Улсын Хүн амын хоол тэжээлийн тулгамдаж буй асуудал, 2017, ЭМЯ, НЭМТ, НҮБХС

- Хоол хүнсний сав баглаа боодол, усны сав нь хүнсний зориулалтын бус хуванцар нийлэг химийн бодисын сав байх;
- Импортоор оруулж ирж буй хүнс, хүнсний бүтээгдэхүүний гарал үүсэл тодорхойгүй, чанарын баталгаагүй, хугацаа хэтэрсэн, аюулгүй байдалд хийх хяналт шалгалт сул;
- Хүнсний хангамж, түгээлт нэгдсэн системгүй, хүнсний аюулгүй байдлыг баталгаажуулах нийтэд үйлчилдэг хөндлөнгийн лаборатори байхгүй зэрэг нь хэрэглэгчдэд аюул дагуулсаар байна.

ТХЗ-3. Эрүүл мэндийг дэмжих

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо бүртгэлээр сүүлийн арван жилд /2006-2016 он/ мансууруулах болон сэтгэгд нөлөөт эм, бэлдмэл, бодисыг хууль бусаар бэлтгэх, олж авах, хадгалах, тээвэрлэх, илгээх, борлуулах, улсын хил нэвтрүүлэх гэмт хэрэг 388 бүртгэгдэж, 1112 хүн холбогдон шалгагдсан бөгөөд дээрх бодисыг улсын хилээр нэвтрүүлэх арга, хэлбэр улам нарийсан, уг гэмт хэргийг зохион байгуулалттай үйлдэх болжээ. 2019 он гарсаар Хар тамхитай тэмцэх газраас 130 холбогдогчтой 67 гэмт хэргийг илрүүлэн шалгаж байгаа бөгөөд холбогдогчдын 80 гаруй хувь нь 18-35 насны залуучууд байгаа нь асуудал маш ноцтой байгааг харуулж байна.¹⁰

ТХЗ-4. Чанартай боловсролыг дэмжих

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: ТХЗ-4.2.1

Эрүүл мэндийн байдал, сэтгэх, суралцах чадвар, нийгэм-сэтгэл зүйн хөгжлийн хувьд зөв төлөвшилд яваа 5-аас доош насны хүүхдүүдийн эзлэх хувь 2013 оны НҮТС-ны дүнгээр 76% байгаа нь 2010 оны түвшнээс (85.1%) буурсан байна. Бие бялдрын ба суралцах чадварын хөгжлийн хувьд 97.8-99.0%-ийн өндөр үзүүлэлттэй гарч байгаа ч хүүхдүүдийн 75.7% нь л нийгэм сэтгэл зүйн хөгжлийн хувьд хэвийн түвшинд явж байгааг анхаарах шаардлагатай. Эрэгтэй, үндэсний цөөнх, тусгай хэрэгцээтэй байх зэрэг нь хүүхдийн хөгжлийн үр дүнд нөлөөлж, бага буюу доогуур оноо авах нөхцөл болж байна.

ТХЗ-5. Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: ТХЗ-5.2.1 Сүүлийн 12 сарын хугацаанд одоогийн болон хуучин хамтран амьдрагчийнхаа зүгээс бие махбодь, бэлгийн, эсвэл сэтгэл зүйн хүчирхийлэлд өртөж байсан 15 болон түүнээс дээш насны охид, эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь ҮСХ-ны 2017 оны Жендерт суурилсан хүчирхийллийн судалгааны тайланд 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн 14.7 хувь, 15-64 насны эмэгтэйчүүдийн 12.7 хувь нь сүүлийн 12 сарын хугацаанд бие махбодын болон бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн байна гэжээ. Сүүлийн 12 сарын байдлаар хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь харилцан адилгүй байгаа бөгөөд энэ үзүүлэлт Өвөрхангай (19.4%), Дундговь (15.3%), Өмнөговь (15.3%) аймагт хамгийн өндөр байна. Гэтэл улсын дундажаас өндөр тархалттай дээрх аймгуудад нэг цэгийн үйлчилгээ, түр хамгаалах байр огт байхгүй байна. Энэ нь хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал хамгаалагдаж чадахгүй байсаар цаг бусаар эндэхэд хүргэж байна.

ТХЗ-6. Баталгаат үндны ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангах Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах

¹⁰ <https://police.gov.mn/a/4363>

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Хүн ам, орон сууцны 2010 оны тооллогын дүнгээр Монгол Улсын нийт хүн амын 72.6 хувь буюу 1922.2 мянган хүн баталгаат ундны усаар хангагдаж байна.

МУТХҮБ 2030-ын 2.3.1: Усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 60-аас доошгүй хувийг тусгай хамгаалалтад авах, гидрогеологийн дунд масштабын зураглалыг газар нутгийн 30 хувьд хийх зорилт дэвшүүлсэн байна.

ТХЗ-7. Сэргээгдэх эрчим хүчийг нэвтрүүлэх

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Дэлхий нийтээрээ сэргээгдэх эрчим хүчийг нэмэгдүүлж, байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулахыг зорьж буй өнөө үед дэлхийн нийт анхдагч эрчим хүчний нийлүүлэлтийн 14 орчим хувийг сэргээгдэх эрчим хүч бүрдүүлж байгаа бол манай улсад энэ үзүүлэлт 4 орчим хувьтай байна. Дэлхийн түвшинд 2016 оны байдлаар нүүрсийг цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэхэд эх үүсвэр болгон ашиглаж буй хувь 38.4, харин Ази тивд 54.3 хувь байна. Манай улсад харин 92.7 буюу хэт өндөр хувьтай байна.

ТХЗ-8. Зохистой хөдөлмөр ба эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Ажиллах хүчний 2018 оны судалгааны¹¹ дүнгээр улсын хэмжээнд нийт 1253.0 мянган хүн хөдөлмөр эрхэлсний 669.6 (53.4%) мянга нь эрэгтэйчүүд, 583.4 (46.6%) мянга нь эмэгтэйчүүд байна.

ТХЗ-8.3. Бүтээмжтэй үйл ажиллагаа, зохистой ажлын байр бий болгох, аж ахуй эрхлэх, бүтээлч байдал, инновацыг дэмждэг хөгжлийн чиг баримжаатай бодлогыг хөхиүлэн дэмжиж, санхүүгийн үйлчилгээг хүртээмжтэй болгох замаар бичил, жижиг, дунд бизнесийг албан ёсны болгож, тэдгээрийн өсөлтийг дэмжих;

ТХЗ-8.5. 2030 он гэхэд бүх эрэгтэй, эмэгтэй, залуу болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг бүрэн, үр бүтээмжтэй хөдөлмөр эрхлэлтэд хамруулах, зохистой ажлын байраар хангах, адил үнэлэмжтэй ажилд адил цалин хөлс олгох.

ТХЗ-10. Тэгш бус байдлыг бууруулах

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Тэгш бус байдлыг бууруулах нь манай улсын хувьд тулгамдсан асуудал.

ТХЗ-10-ын дөрвөн зорилт нь улс орны дотоод дахь тэгш бус байдлыг эдийн засаг, нийгэм, улс төрийн хүрээнд бууруулж, хөгжил, цэцэглэлт, оролцоо, нийгмийн хамгааллын үр шимийг хүн бүрт тэгш хүргэх “хэнийг ч орхилгүй хөгжих” гэсэн ТХЗ-ын гол үзэл санааг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн. Иймээс ТХЗ-10-ын зорилт бүрийн хэрэгжилтийг хангахад анхаарч ажиллах нь ихээхэн ач холбогдолтой.

ТХЗ-10-ын 1-р зорилт: “хүн амын хамгийн¹² бага орлоготой 40 хувийн орлогын өсөлтийг үндэсний дунджаас дээгүүр хэмжээнд хүргэн барих” гэсэн зорилтоор хамгийн бага орлоготой хэсгийн орлогыг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн.

Мөн ядуурал нь нийгмийн тогтолцоо, системийн асуудал болохыг хүлээн зөвшөөрч түүнийг засахын тулд 10.2-р зорилт: “нас, хүйс, хөгжлийн бэрхшээл, арьс өнгө, яс үндэс,

¹¹ Ажиллах хүчний судалгааны үндсэн тайлан, 2018, ҮСХ

¹² “Хамгийн” гэсэн үгийг орхиж орчуулсан байсныг нэмж оруулав. Энэ үгийг орхиж болохгүй. Учир нь хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны үр дүнг бууруулна.

удам угсаа, шашин шүтлэг, эдийн засгийн болон бусад байр сууриас үл хамааран хүн бүрийг нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн амьдралд эрх тэгш оролцох боломжоор хангах”;

10.3-р зорилт: “ялгаварлан гадуурхсан хууль журам, бодлого, зан заншлыг халах, ийм чиглэлийн хууль тогтоомж, бодлого, үйл ажиллагааг дэмжих”;

10.4-р зорилт: төсөв санхүү, цалин, нийгмийн хамгааллын бодлогыг батлан хэрэгжүүлж, тэгш байдлыг аажмаар хангах”; “2030 он гэхэд шилжин суурьшигчдын хийдэг мөнгөн гуйвуулгын гүйлгээний төлбөрийг 3 хувиас бага түвшинд хүртэл бууруулж, 5 хувиас дээш төлбөртэй мөнгө гуйвуулах үйлчилгээг зогсоох” зэрэг улс орны дотоод дахь тэгш бус байдлыг арилгахад бодитой үр дүн гаргах маш тодорхой зорилтуудыг хэрэгжүүлэхээр тодорхойлсон.

ТХЗ-11. Ээлтэй хот иргэдийн оролцоог дэмжих

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: ТХЗ-11.2.1 Нийтийн тээврээр ая, тухтай зорчдог хүн амын эзлэх хувь, хүйсээр, насны бүлгээр, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдээр Нийтийн зорчигч тээврийн хэрэгслээс зөвхөн автобус, тролейбусаар зорчигчийн картын төрлийг үндэслэн зорчигчдын бүтцийг тодорхойлж байгаа хэдий ч хүйс, насны бүлгээр задлах боломжгүй бөгөөд хэр ая тухтай зорчиж байгааг илэрхийлэх мэдээлэл байхгүй байна. Замын аюулгүй байдал, нийтийн тээврийг өргөжүүлэн сайжруулах замаар аюулгүй, хямд үнэтэй, хүртээмжтэй, тогтвортой тээврийн системийг хүн бүрт хүргэх зорилт биелэх нөхцөл хараахан бүрдээгүй байна. Тухайлбал, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн зорчих ээлтэй дэд бүтэц бий болоогүй байна.

ТХЗ-12. Хариуцлагатай хэрэглээг дэмжих

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Хариуцлагатай, тогтвортой хэрэглээг бий болгох ялангуяа хүнс, шатахуун зэргийн нөөцтэй байх тухай бодлого, төлөвлөгөө гарган нэг хүнд ногдох материалын өгөөж, ДНБ-д ногдох материалын хэрэглээ, аюултай хог хаягдал, химийн бодисын тухай, байгаль орчны гэрээ, хэлэлцээр хийх, мэдээлэл солилцох зэрэг олон олон арга хэмжээ авч түүний дагуу ЗГ, зээл, бондоос хөрөнгө хүч гарган ажиллаж, тоолж тайлагнаж байна. Гэвч амьдрал дээр ашгийн төлөө хэт улайрсан бизнесүүд хортой хэрэглээ-газтай ундаа мэтийг сайн хэмээн сурталчилж төөрөгдүүлдэг, тогтвортой зөв зохистой эко хэрэглээний тухай нийтийн дунд мэдээлэл, мэдлэг ойлголт дутмаг, хууль дүрэм журам хэрэгжихгүй байгаа нь тогтвортой эко хэрэглээ бодитоор бий болж төлөвших өнгө төлөв одоогоор огт байхгүй байна. Алт олборлохдоо мөнгөн ус, цианид натри хэрэглэсэн, уран, хар тугалга хүнд металлын үлдэгдэлтэй ундны ус, хэрэглээ газар авсан тухай тайлагнах бүү хэл нэг ч дурдахгүй, аюултай хог хаягдал тоологдохгүй, хаях тусгай цэг тогтоогоогүй, хэрэглэгчид мэдээлэлгүйгээс мэдэхгүй хордсоор байна.

ТХЗ-13. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг багасгах

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг багасгах зорилтуудын хэрэгжилт эхлэл төдий, эрх зүйн орчныг сайжруулахад илүүтэй чиглэж байна.

ТХЗ-14. Далай тэнгисийн нөөцийг хамгаалах

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: МУ-ын УИХ-аас 2005.07.16-ны өдөр “Гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай” хууль батлагдсанаар 240 гаран тусгай зөвшөөрлийг цуцалж, усны эхийг хамгаалах эрх зүйн орчин бүрдсэн. Гэтэл

өнөөдрийг хүртэл хэдэн тусгай зөвшөөрөл цуцлагдаж, хэдий хэмжээний газар нөхөн сэргээлт хийж хүлээлгэн өгсөн акт байхгүй төдийгүй МХЕГ, БОАЖЯ, АМГТГ-ын аль байгууллага нь энэ ажлыг хариуцан ажиллах зохицуулалт тодорхойгүй, нэгдсэн мэдээллийн сан, хяналт шалгалтын тайлан мэдээ байхгүй байна. Энэ хугацаанд ЗГ-ын 14 тогтоол, сайдын хоёр тушаал гаргах замаар хуулийн хүрээнд хамаарах газраас чөлөөлсөн тогтоолууд гаргаж хуулийн анхны зорилго хэрэгжихгүй болсон байна.

Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль, 2012 онд батлагдаж, БОАЖЯ дагаж мөрдөх журмыг одоо болтол боловсруулж батлаагүйгээс 2018 оны жилийн эцсийн байдлаар дээрх хууль хэрэгжиж эхлээгүй байсаар байна. Иймээс Ус үндэсний хөтөлбөр, Усны тухай хуулийн хэрэгжилт хангагдахгүй, цэнгэг усны экологийн тогтолцоо, түүний үйлчилгээ, тухайлбал ой, намаг балчиг, уулс, хуурайшилттай газрыг олон улсын гэрээний хүрээнд хүлээсэн үүргийн дагуу хамгаалах, нөхөн сэргээх, тогтвортой ашиглах талаар ахиц гарсангүй. Ус бохирдуулсаны төлбөрт тушаах есөн тэрбум төгрөгийн татварыг жилд улсын төсөвт төвлөрүүлж чадахгүй байна.

ТХЗ-16. Энх тайван, шударга ёсыг цогцлоох

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: ТХЗ-16.1. Хүчирхийллийн бүх хэлбэр, түүнээс үүдэлтэй нас баралтын түвшинг дэлхий дахинд үлэмж хэмжээгээр бууруулах. Жил бүр 10 гаруй хүн хүчирхийллийн улмаас амь насаа алдаж байгаа явдал жендерт суурилсан хүчирхийлэл нэн тулгамдсан асуудал хэвээр байгааг харуулж байна.

ТХЗ-16.1.3. Сүүлийн 12 сарын дотор бие бялдар, сэтгэл санааны, бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн хүн амын эзлэх хувь Сүүлийн 12 сард бие махбодын болон/эсвэл бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүдийн хувийг нийт хүн амын тоонд тархааж, ЦЕГ-т бүртгэгдсэн ГБХ-ийн улмаас хохирсон эмэгтэйчүүдийн тоотой харьцуулж үзвэл нийт тохиолдлын 0.9 хувь нь албан ёсоор ЦЕГ-т ГБХ-ийн гэмт хэрэг гэж бүртгэгдсэн байна. Эндээс гэр бүлийн хүчирхийлэл нь далд үйлдэгддэг улмаар даамжирч, давтагдаж хүний амь нас эрсдэх аюултай байгааг харж болно. Монгол улсад Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай урьдчилан сэргийлэх хууль 2017 оны 02 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхлээд 1 жил 10 сарын хугацаа өнгөрч байна. Улсын төсөвт гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах төсөв хуваарилагдаагүй цагт бид хүчирхийлэлтэй тэмцэж чадахгүй юм. Хүчирхийлэлд өртөгсдийн дийлэнх нь ид хөдөлмөрийн 20-44 насны залуучууд, тэдний хүүхдүүд байдаг. Эдгээр гэр бүлийн болон бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн охид, эмэгтэйчүүд орхигдсон, эсвэл орхигдох эрсдэлд байгаа тул бодлого боловсруулагчид тэдний нөхцөл байдалд анхаарал хандуулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

ТХЗ-17. Хөгжлийн төлөөх түншлэлийг бэхжүүлэх

Монгол Улсын нийт төсөвт гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт болон Хөгжлийн албан ёсны тусламж /ХАЁТ/ 2017 оны байдлаар 65.8 хувьтай тэнцүү байна /УСХ хороо/ гэж мэдээлсэн. Монгол Улсын хувьд гадаадын зээл, тусламж нь эдийн засгийн голлох хүч хөдөлгүүр болдог ба 1991 оноос ХАЁТ-ийн хүрээнд түншлэгч орон, олон улсын байгууллагуудаас хөнгөлөлттэй нөхцөлтэй зээл, буцалтгүй тусламж авсаар ирсэн. Мөн тус улс нь зах зээлийн эдийн засагт шилжсэн эхний үедээ гадаадын улс орон, олон улсын байгууллагуудаас авсан хөгжлийн албан ёсны тусламжийн хэмжээ манай улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүнээс 1.6 дахин их хэмжээнд хүрч, шилжилтийн үеийн эдийн засгийн хүндрэлийг даван туулахад чухал үүрэг гүйцэтгэж ирсэн юм. ХАЁТ-ийн хэмжээ 2007 онд ДНБ-ний 8 хувьтай тэнцэж байсан бол 2014 онд 3 хувь хүртэл буурч, 2016 онд

4 хувьд хүрсэн байна. Хөгжлийн түншүүдээс Монгол Улсад үзүүлж буй дэмжлэг тусламжаанд хамгийн их хандив оруулж байгаа нь Японы олон улсын хамтын ажиллагааны агентлаг ЖАЙКА, БНХАУ, Азийн Хөгжлийн Банк, Дэлхийн Банк, Мянганы Сорилын Корпорац¹³ байна гэж МУ-ын хөгжлийн санхүүжилтийн үнэлгээнд дурдсан байна.

ХӨГЖЛИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ: АГААРЫН БОХИРДОЛ

ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАРЧ БУЙ СОРИЛТ: Монгол улсын нийт хүн амын бараг тал хувь нь оршин суудаг Улаанбаатар хот 2016 оноос хойш дэлхийн хамгийн их агаарын бохирдолтой нийслэл гэж нэрлэгдсэн ба одоо дэлхийн хамгийн их PM2.5 тоосонцортой хот болсон байна.

1. Ургийн эндэгдэл Агаарын бохирдол хүүхдийг эхийн хэвлийд бүрэлдэх үеэс сөргөөр нөлөөлж, хэвлийдээ эндэх гол шалтгааны нэг болж байна. Хорт агаар жирэмсэн эхийн хэвлийд байгаа ургийн уушиг болон амьсгалын замын тогтолцоонд нөлөөлж, улмаар хугацаанаасаа өмнө төрөх, өсөлтгүй болох, зулбах аюулд хүргэж байна.

2. Нялхсын эндэгдэл улсын хэмжээнд 2018 онд 79.0 мянган хүүхэд төрсний 1465 (1.9%) нь гадаадад төрсөн байна. Манай улсад 77.1 мянган эх амаржиж, 77.5 мянган хүүхэд төрүүлсэн нь өмнөх оноос амаржсан эх 3174 (4.3%)- өөр, амьд төрсөн хүүхэд 3200 (4.3%)-гаар нэмэгдсэн байна.

3. Тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдэл улсын хэмжээнд тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдэл 1310 болж, өмнөх оноос 66 (5.3%)-гаар нэмэгдсэн байна. 1000 амьд төрөлтөд ногдох тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдэл 17 болж, өмнөх онтой адил түвшинд байна. МУТХҮБ-2030-д 5 хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийг 2020 он гэхэд 15.0 болгон бууруулна гэж заасан. Гэвч агаарын бохирдлоос шалтгаалан энэ зорилтдоо хүрэх боломж улам алдагдаж байна.

ДӨРӨВ. ДЭЛХИЙ ДАХИНД ТУЛГАРЧ БУЙ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН СОРИЛТУУД

Тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд үүсэж буй сорилтуудтай холбоотой олон тооны судалгааны ажил, ном, эрдэм шинжилгээний ажлууд одоогоор хэвлэгдээд байгаа хэдий ч үүнийг энгийн үгээр тайлбарлавал хойч үеийнхээ хэрэгцээг хангах байгалийн баялаг, нийгэм, эдийн засгийн нөөцийг алдагдуулахгүйгээр өөрсдийн одоо шаардагдаж буй хэрэгцээг хангах нь хамгийн том сорилт гэж ойлгож болно.¹⁴ Тогтвортой хөгжлийн зорилтууд нь зөвхөн байгаль орчин, байгалийн баялагтай холбоотой асуудал бус нийгмийн тэгш байдал, эдийн засгийн хөгжилтэй ч мөн холбоотой юм. Гэсэн хэдий ч тогтвортой хөгжлийн хамгийн том сорилт нь хойч үедээ тогтвортой ирээдүй, аюулгүй эрүүл хүрээлэн буй орчныг өвлүүлэн үлдээх юм. Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал нь харьцангуй шинэ бодлого мэт авч уг хөдөлгөөн бүхэлдээ нийгмийн шударга ёс, байгаль хамгаалал, интернационализм болон бусад баялаг түүхтэй өнгөрсөн XX зуунаас өмнөх хөдөлгөөнүүдийн зорилт, үзэл санаанаас үүдэлтэй.

Тогтвортой хөгжлийн стратегийг илүү өргөн хүрээнд авч үзвэл нийгэм, байгаль орчны шинжлэх ухааныг, ирээдүйн технологитой уялдуулж тогтвортой хөгжлийг бий болгох сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр, нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтыг бууруулах, байгаль

¹³ МУ-ын хөгжлийн санхүүжилтийн үнэлгээ: Тогтвортой хөгжлийн санхүүжилтийн төрөлжүүлэх нь 2018

¹⁴ <https://mitfcee.org/sustainability-challenges/>

орчныг хамгаалах, зэрэг манай гарагийн эмзэг экосистемийг тогтвортой байлгах үндсэн зорилтууд дээр төвлөрч байна. Товчхондоо, тогтвортой хөгжлийн бодлого нь бидний байгаль орчин, хүн, экологийн эрүүл мэндийг хамгаалахын зэрэгцээ инновацыг хөдөлгөж, бидний амьдралын хэв маягийг алдагдуулахгүй байхад чиглэж байна.

Хүрээлэн буй орчны тогтвортой байдлын зорилтууд

Хүний амьдралын чанар нь хүрээлэн буй орчны нөлөөтэй нягт холбоотой. Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын мэдээлснээр дэлхий даяар нас баралтын 24 хувь нь хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлээс үүдэлтэй байдаг хэмээсэн байна. Хүмүүст амьсгалах цэвэр агаар, уух цэвэр ус, хорт бодис, аюулаас ангид амьдрах газар хэрэгтэй билээ.

Аж үйлдвэрийн өсөлт, эрчим хүчний хэт их хэрэглээний үр дагавар нэмэгдэхийн хэрээр бид эдгээр сөрөг үр дагаврыг арилгах, цаашид хохирохоос сэргийлж, хойч үедээ эрүүл амьдрах газар өвлүүлэхийн тулд ажиллах ёстой.¹⁵

Уур амьсгалын шинэ стратегийг Европын Комиссын дэд ерөнхийлөгч Франс Тиммерманс 2 дугаар сард танилцуулсан билээ. Тэрээр ЕХ-ны төлөвлөгөөний дагуу энэхүү шинэ стратегийг бүх нийтээрээ хэрэгжүүлэх ёстой хэмээн онцолж байна. “Ковид-19 цар тахал нь бидэнд бэлтгэлгүй байх нь ямар ноцтой үр дагаварт хүргэж болохыг тодорхой харууллаа. Хэдийгээр уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг вакцин байхгүй ч бид үүнтэй тэмцэж, урьдчилан сэргийлж чадна. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөг Европын холбоо аль хэдийнээ амссан. Энэхүү өөрчлөлтөд дасан зохицох шинэ стратеги нь бэлтгэлээ түргэсгэх, өргөжүүлэх боломжийг бидэнд олгож байна. Хэрэв бид одооноос урьдчилан сэргийлвэл ирээдүйн уур амьсгалын өөрчлөлтийг даван туулах боломжтой” гэж Ф.Тиммерманс мэдэгдэв. Бид 2030 он гэхэд шийдвэрлэх шаардлагатай дэлхийн байгаль орчны асуудлуудыг тооцоолон эрэмбэлэх боломжтой.¹⁶ Эдгээрт:

1. **Дэлхийн дулаарал ба хүлэмжийн хийн ялгарал.** Уур амьсгалын өөрчлөлт эрчимжсэнээс болж ган гачиг, гал түймэр, үер зэрэг гамшигт үзэгдлүүдийг бий болгож, дэлхийн бүх экосистемд заналхийлж байна. Тиймээс уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулахыг зөвлөж байна.
2. **Агаар, усны бохирдол.** Мэргэжилтнүүдийн тооцоолсноор хүн төрөлхтний 90 орчим хувь нь бохирдсон агаараар амьсгалдаг байна. Иймд агаарын бохирдлыг бууруулж, химийн бодисын хэрэглээг багасгах, бохир усыг их хэмжээгээр цэвэрлэж, амьсгалын замын өвчлөлийг бууруулснаар жилд долоон сая хүн нас барахаас урьдчилан сэргийлнэ.
3. **Далай тэнгис, усны бохирдол.** Далай тэнгис нь хуванцар болон синтетик материалын асар том хогийн цэг болсон. Эдийн засгийн сул хөгжилтэй бүс нутгуудын бохирдуулагч бодис, хаягдал ус, түлшний асгаралтаас үүдэн экосистемд хохирол учруулж байна.
4. **Эрчим хүчний шилжилт удаан, сэргээгдэх эрчим хүчний хангалтгүй байдал.** Дэлхийн хүн амын зарим хэсэг нь одоог хүртэл эрчим хүчний хангалтгүй байдлаас болж нүүрсийг ашигласаар байна. Энэ нь эрчим хүчний шилжилтийг сэргээгдэх эрчим хүч рүү шилжүүлж цэвэр, хүртээмжтэй, үр ашигтай болохыг шаардаж байна.
5. **Генийн өөрчлөлттэй хүнсний хор хөнөөл.** Байгалийн нөөцийг хэтрүүлэн ашиглах, байгаль орчныг сүйтгэх нь хөрсийг доройтуулж, далайн экосистемийг сүйтгэж

¹⁵ <https://sphaera.com/glossary/what-is-environmental-sustainability/>

¹⁶ The Big Global Environmental Issues We Need To Resolve By 2030, ibedrola.com.

байна. Эрчим хүч хэмнэх, хийн ялгаруулалтыг бууруулах зорилгоор органик орц найрлагатай, ургамлын гаралтай хүнсээр бүх нийтийн хоолны зуршлыг өөрчлөхөд анхаарах.

6. **Амьтны төрөл зүйл устаж, байгалийн унаган төрх алдагдах.** НҮБ-ын мэргэжилтнүүд биологийн олон янз байдлыг хамгаалахыг уриалж, эдгээр аюул заналхийллийг таслан зогсоох, байгалийн өв, тэр дундаа улам бүр ховордож буй ой модыг хамгаалахын тулд тодорхой арга хэмжээ авахыг уриалж байна.
7. **Хот байгуулалтын цогц стратеги бүхий орчин үеийн хотуудыг хөгжүүлэх.** 2030 он гэхэд 5 тэрбум орчим хүн хотуудад амьдрах төлөвтэй байгаа нь ойрын арван жилийн байгаль орчны томоохон сорилтуудын нэг болж байна. Ирээдүйн метрополисууд авсаархан, аюулгүй, хүртээмжтэй, экологийн болон эрчим хүчний хэмнэлттэй, илүү ногоон байгууламж, байгаль орчинд ээлтэй барилга байгууламж, явган зорчигчдын хэрэгцээг авто замын хөдөлгөөнөөс дээгүүр тавьсан байх шаардлагатай. Эдгээрээс үүдэн хотын тогтвортой хөгжлийг хадгалах, шилжилт хөдөлгөөнийг бий болгох зайлшгүй шаардлага гарч байна.
8. **Усны хомстол.** Дэлхийн хүн амын 40 гаруй хувь нь усны хомстолтой байна. Дэлхийн эдийн засгийн форумын мэдээлснээр манай гарагийн хамгийн хуурай орнуудын усны 70 гаруй хувийг хөдөө аж ахуйн салбар хэрэглэдэг байна. Усны нөөцийг хариуцлагатай ашиглах нь хүнс, эрчим хүчний үйлдвэрлэлийг сайжруулахаас гадна усны экосистемийн биологийн олон янз байдлыг хамгаалж, уур амьсгалын өөрчлөлтийг удаашруулахад тусална.
9. **Хүн амын өсөлт, хог хаягдлын менежмент.** Дэлхийн хүн ам 2030 он гэхэд 8.5 тэрбум давах төлөвтэй байна. Иймд хог хаягдлын эрүүл мэнд, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгахын тулд дахин боловсруулан эдийн засгийн эргэлтэд оруулж хог хаягдлын хэмжээг эрс бууруулах шаардлагатай байна.

НЭМЭЛТ МЭДЭЭЛЭЛ

1. БАН ГИ МУН САНГИЙН ТУХАЙ (BAN KI-MOON FOUNDATION)

“Илүү сайхан ирээдүйн төлөө Бан Ги Муны сан”¹⁷ (товчилсон нэр нь “Бан Ги Мун сан”) нь 2018 онд байгуулагдсан бөгөөд төв нь Сөүл хотод байдаг. Сангийн зорилго нь НҮБ-ын энх тайван, аюулгүй байдал, хөгжил, хүний эрхийн төлөө НҮБ-ын 8 дахь Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Бан Ги Муны ололт амжилт, гүн ухааныг үргэлжлүүлж, цаашид хөгжүүлэх, харилцаа холбоо, зэрэгцэн орших, үнэнч байдал, эв нэгдлийн үнэ цэнийг ухамсарлаж, зөрчил, дутагдалгүй сайхан ирээдүйг бий болгоход хувь нэмрээ оруулах юм.

Сан нь дараах эрхэм зорилгыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Бан Ги Муны алсын хараа, гүн ухааныг хөгжүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэхэд гадаад, дотоод харилцааг дэмжин, явуулах;
- Тогтвортой хөгжлийн зорилтууд, уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаар илүү сайхан ирээдүйн төлөө эрдэм шинжилгээний судалгаа, бодлогын санал гаргах;
- Залуучууд, эмэгтэйчүүд, хүний эрхийн төлөө ирээдүйд чиглэсэн үнэт зүйлс, алсын харааг бий болгох үйл ажиллагаа явуулах;
- НҮБ болон олон улсын төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажиллах, солилцох;
- Дотоод, гадаадын холбогдох эрдэм шинжилгээний холбоо, боловсролын байгууллагатай судалгаа шинжилгээний чиглэлээр хамтран ажиллах;

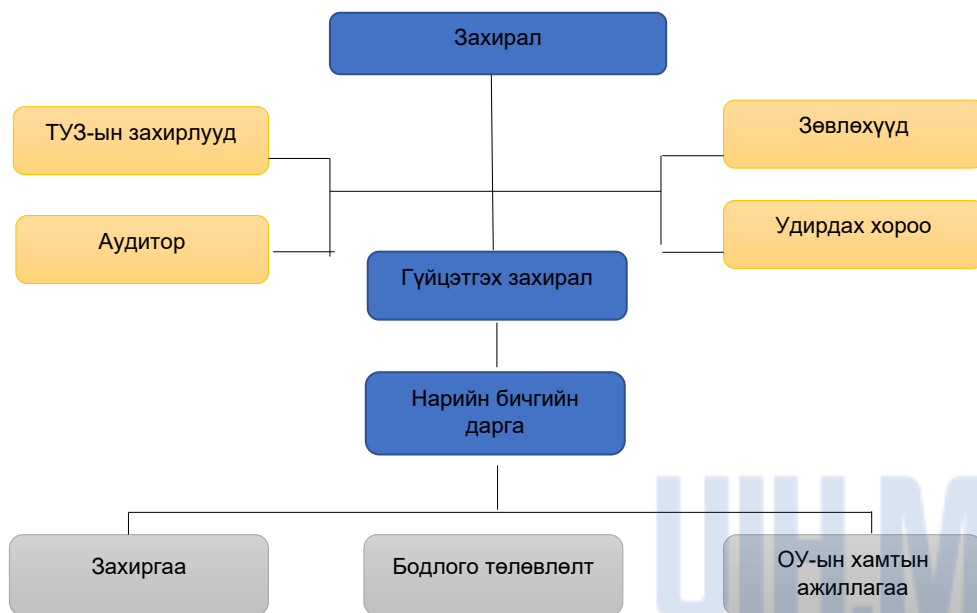
¹⁷ <http://eng.bf4bf.or.kr> Ban Ki-Moon foundation for a better future

- Солонгос болон гадаад улс орнуудад үйл ажиллагаа явуулах зорилгоор холбогдох сургалт, сурталчилгаа, мэдээллээр хангах;
- Илүү сайхан ирээдүйн төлөө Бан Ги Муны сангийн зорилгод хүрэхэд шаардлагатай бусад үйл ажиллагаа явуулах.

Сангийн бүтэц, бүрэлдэхүүн: Сангийн үйл ажиллагааг 2019 онд баталсан дүрмээр зохицуулдаг. Сан нь улс төрийн аливаа үйл ажиллагаа явуулдаггүй. Сангийн орлогыг олон нийтийн төлөө буюу эрдэм шинжилгээ, боловсрол болон нийгэмд хувь нэмэр оруулахад зарцуулна.

Сангийн ТУЗ-ын даргаар Бан Ги Мун ажилладаг. Сангийн дүрэмд зааснаар ТУЗ-ын дарга 1, дэд буюу гүйцэтгэх захирал 1, аудитор 2 болон 5-аас доошгүй, 15-аас илүүгүй захирал (тэргүүн, гүйцэтгэх захирал орно)-тай байхаар зохицуулсан. Захирлууд болон аудиторуудын бүрэн эрхийн хугацаа нь тус бүр гурав ба 2 жил байх бөгөөд улиран ажиллаж болно. Удирдах албан тушаалтныг ТУЗ томилж, чөлөөлнө.

Одоогийн байдлаар сан нь захирал 1, гүйцэтгэх захирал 1, ТУЗ-ын захирал 9, аудитор 1 гэсэн удирдах бүрэлдэхүүнтэй ажиллаж байна.

Сан нь Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд болон Парисын уур амьсгалын хэлэлцээрийн хүрээнд залуучууд, эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах чиглэлээр ажилладаг. Сангийн төсөл, хөтөлбөрүүд нь манлайлал, боловсрол, хамгаалал, энх тайван ба аюулгүй байдал гэсэн дөрвөн хэсэгт суурилдаг.¹⁸ Сан нь олон нийтийн болон албан бус дипломат үйл ажиллагаагаар дамжуулан дэлхийн иргэний үнэт зүйлс, дэлхийн иргэний боловсролыг

¹⁸ <https://bankimooncentre.org> Ban Ki-Moon centre for global citizens

сурталчлах зорилгоор бүх түвшний удирдагчид, залуучууд, академи, олон улсын болон иргэний нийгмийн байгууллагатай хамтран ажилладаг.

Манлайллын хүрээнд олон ургальч үзэл, олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх чиглэлээр захирлуудын хүчин чармайлтыг дэмжиж, харилцан туслах, дэлхийн иргэн болох сэтгэлгээтэй залуучууд, эмэгтэйчүүдийн манлайллын чадавхыг бэхжүүлэх, дараагийн үеийн удирдагчдыг бэлтгэхэд чиглэдэг.

Боловсролын хүрээнд боловсролын боломжуудыг бий болгож, олон тооны сургууль болон бусад сурган хүмүүжүүлэх байгууллагуудтай хамтран GCED, ESD болон шударга ёсны боловсролын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилготой. Цахим сургалтуудыг зохион байгуулахаас гадна SDG бичил төслүүдийн тусламжтайгаар дэлхийн иргэн болох үйл ажиллагааг дэмждэг.

Энх тайван ба аюулгүй байдлын хүрээнд одоогийн болон ирээдүйн аюулгүй байдлын сорилтуудыг цогцоор нь зохицуулахад чиглэсэн энх тайвны хүчин чармайлтад залуучууд, эмэгтэйчүүд, шийдвэр гаргагчид, салбарын мэргэжилтнүүд, дадлагажигчдыг оролцуулах, солилцох дэлхийн санаачилгад оролцдог.

Хамгаалал (advocacy)-ын хүрээнд сан нь уур амьсгалын өөрчлөлт, дасан зохицох, залуучууд, эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах, жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах, хүчирхийллийг зогсоох, тогтвортой хотууд болон дэлхийн иргэн болох үйл ажиллагаа зэрэг дэлхийн хэд хэдэн асуудлыг шийдвэрлэхэд олон талт хүчин чармайлтаа чиглүүлэн ажилладаг.

Сан нь ТХЗ-уудыг хэрэгжүүлэх, олон ургальч үзэл, эмэгтэйчүүд, залуучуудыг чадавхжуулах, дэлхийн иргэн болох боловсролыг дэмжих зорилгоо үргэлжүүлэн хэрэгжүүлж эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын талаарх ТХЗ.3-ыг сангийн үйл ажиллагаандаа нэгтгэж, эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах, жендерийн тэгш байдал, залуучуудад үзүүлэх COVID-19-ийн нөлөөллийг бууруулахад хүчин чармайлт гарган ажиллахаа илэрхийлжээ.

2. WALTER H.SHORENSTEIN АЗИ НОМХОН ДАЛАЙН СУДАЛГААНЫ ТӨВ

Walter H. Shorenstein Ази Номхон Далайн Судалгааны Төв (Shorenstein APARC) нь 1983 онд байгуулагдсан бөгөөд Азийн болон Стэнфордын тэргүүлэх зэргийн эрдэмтэн, судлаачид Азийн орнууд, бүс нутаг, дэлхийн нөхцөл байдал, АНУ-Азийн харилцаанд нөлөөлж буй чухал асуудлуудыг хөнддөг.

Хятад болон Японы эрдэмтдээс бүрдсэн Ази Номхон далайн бүс нутгийн улс төр, эдийн засаг, аюулгүй байдал, гадаад бодлого, олон улсын харилцаатай холбоотой асуудлуудыг өргөн хүрээгээр судалдаг мэргэшсэн багтай байна.

Shorenstein APARC үйл ажиллагаа нь эрдэм шинжилгээний бүтээлүүдийг гарган, хэвлэн нийтлэхээс гадна улс хоорондын харилцааг бэхжүүлж, хамтын ажиллагааны шинэ боломжийг бий болгох болон Глобал Түншлэлийн хөтөлбөр зэрэг бүс нутгийн болон сэдэвчилсэн үндсэн долоон хөтөлбөрийг төр, хувийн хэвшилтэй хамтран хэрэгжүүлдэг. Үүнд:

- Азийн Эрүүл Мэндийн Бодлогын Хөтөлбөр нь Ази, Номхон далайн бүс нутгийн эрүүл мэндийн тогтолцоо, бодлого боловсруулагчдад хүн амын эрүүл мэндийн асуудалд идэвхтэй хариу арга хэмжээ авах боломжийг олгодог.

- Хятадын хөтөлбөр нь Хятад Улсын мэргэжилтнүүдтэй хамтран судалгаа хийж, хурал, семинар зохион байгуулж, харилцан оюуны солилцоо хийдэг. Стэнфордын Их сургуулийн оюутан, эрдэмтдийг сургах боломжийг өргөжүүлж, Хятадын асуудлаар олон нийтийн форум зохион байгуулж, төрийн албан хаагчид болон мэргэжилтнүүдэд зориулсан боловсролын хөтөлбөрүүдийг санал болгодог.
- Японы хөтөлбөр нь Засгийн газар, Шинжлэх ухааны байгууллага, бизнесийн байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллага, мэргэжилтнүүдтэй хамтран Японы хөгжил дэвшилд нөлөөлж буй дотоод, гадаад хүчин зүйл, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн хүчин зүйлсийн талаар бүрэн ойлголттой болгохын тулд олон талт судалгаа хийдэг.
- Солонгосын хөтөлбөр нь орчин үеийн Солонгос Улсын ирээдүй, АНУ-БНСУ-ын харилцааг тодорхойлох асуудлаар судалгаа хийдэг. Эдгээр сэдвийг бүс нутгийн болон харьцуулсан соёл, улс төр, эдийн засгийн үүднээс авч үздэг. БНСУ-ын залуу эрдэмтдийг сурган, дэмжиж, АНУ, БНСУ-ын бодлого боловсруулагчдад мэдээлэл өгөх, хоёр орны харилцаа холбоог бэхжүүлэх зорилгоор ажилладаг.
- Өмнөд Азийн санаачилга нь бүс нутгийн чухал асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд нарийвчилсан судалгаа, нийтлэг сонирхолд нийцсэн нийтлэл, хөтөлбөр, дэлхийн сүлжээг ашиглан гаргадаг.
- Зүүн өмнөд Азийн хөтөлбөр (SeAP) нь орчин үеийн Зүүн Өмнөд Азийн нөхцөл байдал, тэдгээрийн бодлогын үр дагаврыг судалдаг. Үндсэн зорилго нь бүс нутагт нөлөөлж, ирээдүйг тодорхойлох нөхцөл байдлын талаар илүү их ойлголттой болгох явдал юм.

Глобал Түншлэлийн Хөтөлбөр нь Азийн байгууллагуудтай харилцаа холбоо тогтоож, хамтран ажилладаг. Хамтарсан гишүүд нь Shorenstein APARC болон Стэнфордын судалгаа, боловсролын олон талт ажилд оролцдог бөгөөд нэр дэвшсэн оюутнууд байна. Тэд судалгааны төвийн оюуны солилцоог баяжуулж, мэдээллээр хангахын зэрэгцээ даяаршсан ертөнцөд манлайлахад шаардлагатай үр чадварыг эзэмшүүлэх боломжоос ашиг тус хүртдэг.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Council on Foreign Relations <https://www.cfr.org/background/what-trans-pacific-partnership-tpp#:~:text=Introduction,percent%20of%20the%20global%20economy>.
- Гадаад харилцааны яам, Гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны газар www.mfa.gov.mn
- НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/mn/undp-mapping-SDGs-2021-mongolian-version.pdf>
- <http://www.parliament.mn/files/48098>
- <https://montsame.mn/mn/read/20435>
- <http://www.parliament.mn/files/48096>
- Монгол Улсын Хүн амын хоол тэжээлийн тулгамдаж буй асуудал, 2017, ЭМЯ, НЭМТ, НҮБХС
- <https://police.gov.mn/a/4363>
- МУ-ын хөгжлийн санхүүжилтийн үнэлгээ: Тогтвортой хөгжлийн санхүүжилтийг төрөлжүүлэх нь 2018
- <https://mitefcee.org/sustainability-challenges/>
- <https://sphera.com/glossary/what-is-environmental-sustainability/>
- The Big Global Environmental Issues We Need To Resolve By 2030, ibedrola.com.
- <http://eng.bf4bf.or.kr> Ban Ki-Moon foundation for a better future
- <https://bankimooncentre.org> Ban Ki-Moon centre for global citizens